

ISSN 0350–185x
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXIII, СВ. 3–4

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџић-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пијер, др Слободан Реметић, др Живојин Сијанојчић,
др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викџор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2017

ISSN 0350-185x, LXXIII, св. 3–4 (2017)

UDK:

COBISS.SR-ID:

DOI:

Примљено: 13. маја 2017.

Прихваћено: 22. маја 2017.

Оригинални научни рад

СЛАВКО Ж. СТАНОЈЧИЋ*

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Катедра за српски језик

СИНТАКСИЧКЕ ЈЕДИНИЦЕ КАО ФОРМАНТ СТРУКТУРЕ ОМЕЂЕНОГ ДИСКУРСА У КОМУНИКАТИВНОЈ И НАРАТИВНОЈ ПРАГМАТИЦИ**

У испитивању ставова и методологије текстлингвистике, рад доноси резултате ауторовог истраживања улоге синтаксичких јединица у односу према јединицама семантичког карактера у формирању потпуне структуре конкретног текста као јединице прагматичког нивоа језика. Истраживање је вршено тумачењем језичких исказа узорака из области два функционалнојезичка стила – (а) комуникативног, под којим термином аутор подразумева језик саопштења говорника/писца у свакодневној пракси комуникације (овде – школских предавања/уџбеника), примењујући типичне инструменте наше текстлингвистике у анализи изабраних узорака српског уџбеничког дискурса, и (б) наративног, уз примену истих елемената текстлингвистичке анализе (овде – на изабраном узорку из дела писца типичне београдске реализације књижевног језика). Природно – све то у њиховом сегменту везаном за дефиниције, одн. описе, а у светлу реализованог принципа комуникативне компетенције говорника који се служе српским књижевним језиком.

Кључне речи: комуникативни, наративни, компетенција, српски, дискурс/текст, књижевни, говорник/писац, слушалац/читалац, колокација.

1. Појам омеђеног дискурса узимам овде у ономе смислу у којем га дефинише наша савремена текстлингвистика у контексту дефинисања „кохеренције текста са аспекта његове продукције“, у којој „кохезија и кохеренција имају нужно стилску вредност“, при

---

* slstanojic@gmail.com

** Рад је у оквиру пројекта 178014 „Динамика структура савременог српског језика“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

чему – како аутори ових дефиниција истичу – нит кохезије и кохеренције „траје од говорникове/пишчеве замисли до ефекта текста на слушаоца/читаоца“... што „се испољава у низању идеја асоцијација, описа почетних слика и схема које се стварају у претходним размишљањима писца са потоњим схемама његовим“. Узимам га, дакле, у смислу оне анализе конкретне језичке материје коју налазимо код проф. В. Половине, када анализира узорке микроконтекста (дакле – пасуса са вредношћу дискурса) узете из језика писаца, са тежиштем на теоријском објашњењу појмова (и термина) *граница* и *међа* у текстлингвистици, где имају значење лингвистичког појма *шекстиуелних граница* (POLOVINA 1999: 221–245).

У истом, цитираном, контексту термин „омеђени дискурс“ у својим анализама изједначујем са термином дискурсна с и т у а ц и ј а, нужно диференцираних т и п о в а, од којих, на пример, и теоретичар на којег се позивам наводи шест, а којих може бити и више (POLOVINA 1999: 168–169; 128–130).

Иако говоримо о општеважећим категоријама комуникативне и наративне прагматике, дакле са аспекта теоријске дискурс-анализе, природно – овде ће поставке бити извођене из стања у српском језику, и (због простора – нужно) на конкретним изабраним узорцима реализованих исказа у форми (омеђеног) текста из наведена два функционалнојезичка стила.

У овом приступу, природно, теоријска основа нам је – осим текстлингвистичких појмова надреченичности, кохерентности, кохезивности и целовитости, као и остваривања неке врсте ситуационо-референцијалног контекста, тзв. „реалне референције“ која се исказује у дискурсу (POLOVINA 1999: 134) – и теоријска поставка когнитивне лингвистике да су „граматичка значења апстрактне природе“ при чему је „за многа граматичка значења... утврђено, и мање или више исцрпно доказано, да су организована као метафоре просторних односа који су им у основи“ (Пипер 2008: 309). Она су, према томе, заснована на законима семантике (дакле, врло широког дијапазона), а – реално су исказана строгом с и н т а к с и ч к о м с т р у к т у р о м као основном јединицом комуникације, сваке – и оне информативне (према датом омеђеном дискурсу, датој ситуацији), и оне наративне (каква је уобичајена у тексту уметничке књижевности, посебно прозе).

2. Илустрацију ових законитости даћу из својих текстлингвистичких испитивања (а) комуникативног-информативног текста (најочигледније израженог у дискурсу уџбеника) и (б) из наративног

текста – прозе (типичног писца београдског књижевнојезичког израза).

(а) Комуникативно-информативни текст/дискурс. – Наравно, није потребно доказивати да се лексика свих језика, па и српског, дакле – и све њене битне семантичке особине – реализују у реченици. Такође, несумњиво је да основна јединица комуникације у дискурсу уџбеника има функцију основног средства преношења информације у односу *уџбеник : ученик*. Зато је и њена структура, по правилу, прилагођена перцептивним могућностима ученичке популације. У светлу ових претпоставки, основне карактеристике језика корпуса не могу се прегледати изван правила српске реченице, а тако, у мојим истраживањима, прегледане реченице показују одређене карактеристике, које су у објављеној монографији дате у поглављима битним за *синтаксичку структуру дискурса* намењеног ученицима првих разреда основне школе. У овом контексту приказано је и формирање односа пасуса (као типичног облика омеђеног дискурса) и реченице (као основне синтаксичке јединице) која учествује у његовом формирању, употреба формалних знакова везе реченица – везника, као и анафорско-демонстративна употреба појединих граматичких врста речи и њихово место у формирању кохезије одређеног текста (СТАНОЉИЋ 2015: 27–33, 34, 40–42, 45–48).

Истраживање је показало да је карактеристика остварених реченица у изабраним типичним узорцима заиста најчешће пуна структура типичне српске просте реченице, тј. реализоване као *субјектско-предијативна конструиција*, с тим што се све оне чији је субјекат прво и друго лице реализују без експлицирања личне заменице (дакле, скоро увек: „*живимо, радимо, дружимо се*“, а врло ретко, при емфатичком изражавању: **ми живимо, *ми радимо, *ми се дружимо*). Ово је несумњиво карактеристика реалног српског говора, и то оног који се реализује у свакодневној комуникацији свих говорних средина. Тиме је, баш на првом нивоу перцепције – оном са особинама непосредног обраћања говорника слушаоцу, као најупечатљивијем – дати дискурс приближен читаоцу узраста ученика дотичног разреда (СТАНОЉИЋ 2015: 29–31). Другим речима, карактеристика је овог типа информативног дискурса да узима у обзир дужину реченице, као један од битних квалитета у разматрању и дефинисању потенцијала ученичке перцепције (ТРЕБЕШАНИН, ЛАЗАРЕВИЋ 2001: 163) и да, као метод своје оцене једне текстуелне/дискурсне јединице заправо има три квантитативна израза: (1) број слогова у реченици, (2) број конститутивних речи у реченици

и (3) број предикатских реченица у реченици. Њима се може придодати и четврти израз – (4) број помоћних речи типа везника и предлога, као и број модалних речи у реченици.

Изабрани примери реченица, по критеријуму квантитативног израза (1) – који је, рекао бих, чисто физичко-физиолошког карактера – спадају у оне реченице које ученик узраста првих разреда основне школе сигурно може перципирати без посебних тешкоћа. Те реченице, наиме, не превазилазе ученикове способности и (објективне) могућности да савлада „*писани говор* који има своје особености у односу на усмени говор, а који се развија процесом школовања“ и развије сопствени писани говор, у чему „уџбеник значајно учествује, што произилази из саме његове природе (карактеристике писаног дискурса), тј. текста у односу на говорни дискурс, тј. разговор“ (ТРЕБЈЕШАНИН, ЛАЗАРЕВИЋ 2001: 64). Једноставно речено, оне су довољно „кратке“ да их ученик односног узраста може пратити.

Њихов тип у овом (арбитарно узетом) корпусу реченица довољно је показати и само најједноставним примерима као што су (1) У породици *живимо* заједно с онима који су нам најближи сродници. – То су наши родитељи, браћа и сестре. – У породици *волимо* једни друге, *бринемо* о свима и *јомажемо* се (Свет II, 10) и (2) За живот породице потребно *је* набавити многе ствари и обавити многе послове (Свет II, 11), које имају или само један лични глаголски облик или више њих и, евентуално, као корективним елементом и – квантитивним изразом дефинисан под (4) – бројем помоћних речи у њима. Ово последње – зато што су лексеме које припадају морфосинтакској категорији помоћних речи најчешће једно од (морфолошких) средстава стварања текстуелне кохезије (в. LYONS 1990: 373).

Сасвим општено речено, за утврђивање физиономије сваког дискурса, па и физиономије дискурса уџбеничког језика, зато, од битне је важности опис реченице са оним елементима који је чине у реализацији синтаксичког система. При томе, природно, позивање на *рему* и њену важност за информативни текст (дискурс) подразумева да се у дефинисању датага дискурса упућује, на првом месту, и на приказ употребе глаголских речи у тексту уџбеника. И то баш у смислу горње констатације да су за појам дужине реченице, па тиме и лакше или теже њене перцепције од стране читаоца-ученика – релевантне крупније целине које се дефинишу на бази *речи* односно *група речи* које су конституенти целовитог исказа (СТАНОЛЧИЋ 2015: 31).

3. Како сам и у објављеним резултатима својих истраживања и формулисао, уџбенички дискурс, налазећи се у категорији *џоруке*, најтипичнији је случај реализације *информативног џекста* у комуникацији. Зато у њему, и узетом у целини, као систему, и у сваком његовом сегменту који је заснован на конкретној *ситуацији*, како је дефинише савремена лингвистика у домену текстлингвистике (POLOVINA 1999: 125–135), основна синтаксичка комуникативна јединица *реченица*, са њеном најједноставнијом структуром (S + P) – има битну важност. И то и за сам *карактџер* дискурса, и за квалификовање *сџейена ефикасности* тога дискурса у комуникацији (конкретно – у комуникацији *џекста* као носиоца информације о датама појмова које описује и његовог *читаоца*, конкретно – ученика којем је намењен). Односно, једноставније речено – има одлучујућу важност за оцену успешности текста као медија за трансфер знања. У светлу датога, а у оквирима разматрања лексичко-семантичких карактеристика уџбеничког дискурса, основно полазиште описа је, заправо, чињеница да се *лексичке јединице* реализују и у *комуникативној реченици*, и у *предикатској реченици*.

Узимајући у обзир најважније елементе квантификовања реченице, тј. (1) број конститутивних речи у реченици, који подразумева и синтагму (посебно када је реч о терминима и терминолошким фраземима), и (2) број предикатских реченица у реченици, а посебно узимајући у обзир како (3) помоћне речи типа везника и предлога тако и (4) модалне речи, рећи ћемо да у посматраном репрезентативном узорку налазимо да се у анализираним примерима (типичног) *исказа са функцијом дефиниције* текстуелне/дискурсне јединице, кад је реч о уџбеничком дискурсу, састоје из реченица, најчешће, које долазе као одговори на питања која се налазе у насловима датих тематских целина. Углавном, ти искази имају особине *говорног језика*, а њихова контекстуална веза са насловом (у облику питања), као што је на пример, она коју видимо у примеру (2): *Шџа нас џовезује у џородици* – наиме, обезбеђује претпостављену интеракцију између читаоца-ученика и наставника-посредника у перцепцији материје коју представља уџбеник као такав (ТРЕБЈЕШАНИН, ЛАЗАРЕВИЋ 2001: 69–78; МОСКОВЉЕВИЋ, КРСТИЋ 2007: 95–129).

С обзиром на тако одређени карактер дискурса овога типа, и посебно с обзиром на то да је реч о исказу који констатује одређене опште усвојене истине једне друштвене заједнице као сталне, присутне и у време говорења/читања, јасно је да су у њему, од свих могућних српских глаголских облика, заступљени само облици *џрезентџа*,

а *йерфекай̄* се јавља само у деловима који се природно односе на „дијахрони пресек (време пре садашњости)“, једноставно речено – у сегментима текста који обавештавају о појавама које спадају у историју. Статистички то је потврдила и табела коју сам у монографији дао. Она, на пример, за ситуациону тематику појма „породица“ (у уџбенику „Свет око нас – уџбеник за други разред основне школе“ (Свет II) даје податак изнет у нашој *Табели I*, на крају овога рада.

4. Ситуација у датом узорку из уџбеника *Свет̄ око нас – уџбеник за други разред основне школе* (Свет II) апсолутно одговара ситуацији реалног чина комуникације који се види у непосредном контакту говорника и слушаоца. Глаголске лексеме у свим употребљеним примерима облика облика презента са синтаксичком функцијом *квалификай̄ивног й̄резент̄а*, који се у савременој литератури данас подразумева и под појмом с термином *нереференцијални й̄резент̄* (в. ТАНАСИЋ 1995: 23–25, 27–32), а у којем би се, у семантичкој подели, могле наћи две групе, које чине

(а) егзистенцијални глаголи: *јесам* (бити) и

(б) глаголи других значења и то (1) конкретни: *живеј̄и, радиј̄и, дружиј̄и се, забављ̄ај̄и се, й̄магај̄и, настај̄ај̄и, урадиј̄и, осј̄ај̄и, расй̄оредиј̄и, имај̄и, жениј̄и се, удавај̄и се*, и (2) апстрактни: *моћи, волеј̄и, мислиј̄и, бринуј̄и, договориј̄и се, свађ̄ај̄и се, радовај̄и се, славиј̄и, й̄рослављ̄ај̄и*.

Они су, међутим, иако у тексту који се (условно) може сматрати исказом сличним дефиницији (*й̄арадефиниција*), сви у домену означавања ситуација свакодневног комуницирања, дакле – без обележја које би их сврставало у (праве) термилошке структуре, неке врсте формула (вербалног карактера) које су карактеристичне за стручна излагања виших нивоа образовања.

5. Да данашња текстлингвистика утврђује управо као битна за комуникативни књижевнојезички дискурс строго информативног карактера два елемента – постојање стабилизowane типичне синтаксичке конструкције и свакодневну говорну реализацију језика, имао сам прилике да покажем и истражујући језик најједноставнијег уџбеничког дискурса. Рецимо, у уџбенику *Свет̄ око нас – уџбеник за други разред основне школе* (Свет II)¹ – да принципом одбира типичног примерка узмемо и само један текст

¹ Љиљана Новковић, Биљана Требјешанин, Биљана Гачановић, *Свет̄ око нас, уџбеник за други разред основне школе*, Треће издање, Завод за уџбенике, Београд, 2006, стр. 1–87.

као илустрацију – не налазимо дискурс дефиниција у правом смислу, оних које би за дату средину биле апсолутно апстрактне и које би се у њој тешко разумеле. Наиме, пре се може може сматрати да функцију (условног) дефиницијског дискурса имају примерци (графички) истакнутих текстова који су, заправо, једноставне констатације одређених животних истина за сваку од области које су предмет уџбеничког описа. Ово подразумева да је то једновремено и предикатска реченица, када је проста, односно да је то, када је сложена – комуникативна реченица са више предикатских реченица у своме саставу, али да је свака од предикатских реченица формирана као субјекатско-предикатска конструкција.

Указао сам на то у својој монографији (Станолчић 2015: 27–29) – анализирајући и само један текст из уџбеника *Свети око нас – уџбеник за други разред основне школе* (Свет II / стр. 8–19) – груписан у дискурсу чија је тематика означена доминантном лексемом *породица* око које је окупљен низ лексема из значењског поља ове именице (*родитељи, браћа, сестра, мајка, отац, рођак, деца* и др.) и показао да у њему не налазимо дискурс дефиниција у правом смислу, него се може узети да функцију (условног) дефиницијског дискурса имају примерци (графички) истакнутих текстова који су, заправо, констатације одређених животних истина, и то – описног карактера. Са аспекта психоллингвистике, ово стање и јесте адекватно фази (а) у развоју вербалне комуникације, која се ослања на директно физичко указивање предмета који ученика окружује, мада је већ и са доста елемената наредне фазе (б), тј. фазе „имплицитне, контекстуалне референце“.

И указао сам на чињеницу да је њихова карактеристика у оквирима темељног вернакуларног језика (традиционална лингвистика говорила је „народног језика“, нешто модернија – „свакодневног комуникативног језика“, а Р. Бошковић је рекао „темељног дијалекатског са наддијалекатским елементом“ (Бошковић 1978: 190), што је – хтели нормативисти то или не – ипак реалност језика у употреби. Оне су све са пуном структуром типичне говорне српске просте реченице, тј. реализоване као *субјекатско-предикатска конструкција* (Пипер, Клајн 2013: 413), с тим што се све оне чији је субјекат прво и друго лице реализују без експлицирања личне заменице (дакле, како смо горе већ констатовали – скоро увек: „живимо, радимо, дружимо се“, а врло ретко, у нарочитом наглашавању: **ми живимо, *ми радимо, *ми се дружимо*). А ово је – како смо и горе истакли – несумњиво карактеристика реалног српског

говора, и то оног који се реализује у свакодневној комуникацији свих говорних средина. Тиме је, баш на првом нивоу перцепције – оном са особинама непосредног обраћања говорника слушаоцу, као најсугестивнијем – дати дискурс приближен читаоцу дотичног узраста, учеснику у комуникацији каква је школска настава.

Савремена текстлингвистичка анализа узорака дискурса изабраних ликова (па и дискурса аутора дела), узима у свој инструментариј дефинисања комуникативног књижевног језика, пре свега оног који има атрибут строго информативног – појмове „изграђених синтаксичких конструкција и обрта“. То због чињенице да је ова дисциплина поставила анализу на ниво језичке прагматике, својом концепцијом о дискурсу као систему са елементом „понашања које одражава појединачне начине постојања и, посебно, начине друштвеног или личног идентитета“ (FAIRCLOUGH 2003: 26–29), односно утврђујући да је „сваки текст социјалнокултуролошки обликован али и да конституише друштво и културу, на начин који може бити како трансформативан, тако и репродуктиван“ (FAIRCLOUGH 1995: 34).

6. (б) Наративни текст/дискурс. – Исте законитости строге синтаксичке структуре као основне јединице комуникације реализоване у наративном тексту/дискурсу показаћемо на арбитрарно узетим узорцима из језика прозе познатог београдског писца друге половине XX века – Слободана Селенића (1933–1995). Ја сам пошао од чињенице коју формулишу они проучаваоци књижевности који се служе и лингвистичким инструментима, међу њима и – појмом и термином дискурса, да бих у даљем опису, за ову прилику – остао на арбитрарно изабраним језичким детаљима анализираног дискурса/текста.

Тако, на пример, Дејвид А. Норис (David A. Norris) каже: „Кад је реч о Селенићевим романима, дискурс представља језик ликова који приповедају, при чему се текстуелне и семантичке структуре преклапају у међусобно појачавају... *Очеве и оце* приповедају два главна лика, Стеван Медаковић и његова жена, Енглескиња Елизабета Блејк. [...] Наративни гласови који се смењују представљају два лица Европе, англосаксонски и балкански свет, и заједно стварају међународну причу у којој долази до сусрета различитих култура... Стеваново приповедање има облик мемоарског романа; он размишља о раздобљу између 1925. и 1945. са временске раздаљине од неких двадесет година (дакле, негде око 1960-их година – прим. Сл. Станојчић)... На такав начин Стеван приповеда поглавља 1, 4, 6. и 8“ (NORRIS 1993: 95). По Д. Норису, исто вреди, наравно, и за дискурс,

као и директни текст других ликова, како „главнијих“, тако и „епизодних“, каквих има и у поглављима где је главни наратор – лик Стеван Медаковић, одн. лик Елизабета.

У овој конкретној анализи, морфо синтаксичким структурама прикључићемо и фразеолошке структуре, и у њиховом синтаксичком и у њиховом лексичком (што значи и у семантичком) аспекту јер се, заправо, јединице овог потоњег (лексичког) система одржавају у најтешњој вези са формама синтаксичког аспекта.

У домену синтаксе, вероватно ће предикатска секвенца реченице бити медиј у коме ће аутор најуочљивије репрезентовати идентитет свога лика, наравно – са елементима из области семантике (лексиком) и њеним асоцијативним везама по правилима језичке и комуникативне компетенције говорника/саговорника (писца/читаоца текста). Књига коју се иначе наводи као синтетички приказ развоја српског књижевног (стандардног) језика – „Српски језик на крају века“ констатује да је у „приказу језичких промена, колико год се на нивоу реченице анализирају и семантичко-синтаксички феномени, јасна ... примарност форме. Отуда за генерални опис језичког изгледа у датом (историјском) тренутку сваког језика, па и српског књижевног језика, какав је овај опис, форма има свој примат“ (Радовановић 1996: 112, 125–138, 138–139).

Зато, исто онако како горе описане лексеме – и, наравно, поједини облици које сам приказао – стварају језички израз наратора-лика „Стеван Медаковић“ као израз урбаног језика вуковског типа, тако и структура реченице, посебно структура предикатске секвенце у њој, ствара модел језика који се за језичко осећање данашње генерације говорника Београђана може дефинисати као структура са нијансом архаичног тона. Природно, то не чини свака реченица јер је у основи и језика наратора-лика – и језик наратора-аутора, али свака дискурсна целина у глави I романа „Очеви и оци“ има бар минимални број таквих језичких структура.

(а) Месито глаголског облика на крају реченице – једна је од таквих наших циљних структура, као у примерима:

Да ли да на пут *крећем?* – питам се (7). – Али ми се онда чинило да сам се међу децом *обрео* (9). – Али велику бригу ми је... одевање *йричињавало* (10). – Лако је мени данас над бившом муком надмоћан *бији* (10). – Роберт би настављао разговор тамо, где га је због важна и света посла *йрекинуо* (23). – Цупка у месту и трчка око стоке *не би ли се* макар мало *загрејао* (54). – Казна је туга која ми је смркла лице,... чим сам се адета и вилајета свога *сеишо* (78). – У нади да ћу под стопалом... осетити брвно које на другу страну *води* (8).

У модерном језичком стандарду и узусу, како се наводи у књизи „Српски језик на крају века“ (РАДОВАНОВИЋ 1996: 125), тип реченице: Тамо је школе *свршио* претворен је у тип: Тамо је *свршио* школе, тј. у тип у којем се глаголски облик не налази на крају реченице (РАДОВАНОВИЋ 1996: 133). Посебно је за данашњи језик архаично маркиран облик инфинитива на крају реченице (а овде га приказујем ниже, у категорији структура са обликом инфинитива као допуном).

(б) Сложени *йредикай* са *инфинийивом*, односно дојуна семантички *нейоййуним* лексемама у облику *инфинийива* – друга је карактеристична таква структура, као у примерима:

Како је успомени баш јутрос *усјело йробийи се* у наш забран (5). – Да поднесем успомену која ми *хйеде* главу *разнейи?* (5). – Нисам *могао* мајмунске шале *йравийи* нити *се смејати* кревељењу (11). – Све што сам за кратко време стигао видети и доживети на Универзитету (22). – Од када сам... *йочео* Шекспира на српски *йреводийи* (76). – Живим у Београду за пола века узнатредовалом испред онога у коме је Лаза /Лазаревић/ *хйео* своју Ану Гутјар *љубийи* (69). – Међутим, разлози за такав поступак *морали су йосйојати* (40).

У модерном београдском стандарду преовлађује конструкција у чијем се допунском делу место *инфинийива* налази структура *да + йрезенй*, нпр.: *Од када сам *йочео да йреводим* Шекспира на српски.

На намерно архаизирање језичког узраза указује и чињеница да је наратор-лик употребио и лексему *љубийи* са значењем „волети“, што сигурно није тако у језику самог Слободана Селенића као говорника одраслог и школованог у Београду, највећим делом после II светског рата. У томе Београду, глагол *љубийи* замењен је глаголом *волейи*.

7. (в) Конструкција са *инфинийивом* као дојуном семантички *нейоййуним* лексемама-архаизмима – нарочито је обележена као средство језичког обележавања идентитета наратора-лика у овој глави. Може се узети да је посебно структура глагол *бийи + кадар*, -а, -о, дакле – она са придевском лексемом *кадар*, *кадра*, *кадро*, која је и горе тумачена – заправо „иницијално језгро“ експанзије синтаксичких јединица које имају инфинитив као допуно тога придева, а не у београдском језику уобичајену допуно типа *да+йрезенй* (**нисам кадар да йре йознам*) скоро су у томе смислу типични примери:

Ни једну изговорену реч нисам *кадар йре йознайи* (15). – Нисам *кадар* данас *йре йричайи* (34). – Када већ није био *кадар сйречийи* (41). – Кад ни много једноставнију истрагу нисам *кадар успешно завршиийи* (64). – У чајдиници нисам био *кадар одговориийи* (79). – Са којима бих, можда, био *кадар схвайийи* поздину сукоба (35).

Архаично су обележене и такве структуре са другим управним лексемама, какву једну (*с̄ӣа̄ӣи* = „почети“) налазимо у реченици:

На шта је сва у љубазни осмејак претворена госпођица Trickey, *с̄ӣа̄ла* гласно и весело *вика̄ӣи* неке реченице (15).

(г) *Конс̄трукција са инфинитивом и логичким субјективом у да̄ӣи-ву* – посебно је карактеристична за урбани језик Београђана почетка XX века, и налази се у језику наратора лика „Стеван Медаковић“, нпр., у реченицама:

И већ сам пришао брави, ставио руку на резу у недоумици шта *ми је чинӣӣи*, када сам чуо негде на спрату откључавање (31). – Знао бих шта *ми* у овој прилици *ваља чинӣӣи* (68).

За језичко осећање данашњих генерација сигурно је обичније, дакле, са гледишта стилске маркираности – неутрално: *у недоумици шта (ја) *ӣреба да чиним...*

(д) *Зависно-сложена клауза* – такође се може узети као медиј презентације језичког идентитета, па се као ознака припадности наратора лика „Стевана Медаковића“ језику генерација говорника који су своје језичке навике формирали на бази београдске варијанте Вуковог језика сигурно може сматрати

(1) употреба везника *где* у функцији везника декларативне (изричне) реченице, дакле као допуне глаголу у главној реченици, какву налазимо у реченици:

Пролазећи ходником чух ону исту Susann-и *где* забринуто пита... (66)

– јер ће у актуелном језику београдске средине, па и у језику самог Сл. Селенића, у таквој клаузи бити само везник *како*, или *да*: „чух ону исту Сузану *како* забринуто пита“ или „чух ону исту Сузану *да* забринуто пита“ (РАДОВАНОВИЋ 1996: 135);

(2) употреба везника *ӣош̄ӣо* у примарном временском значењу, као у реченици:

Али би се одмах *ӣош̄ӣо* би појела храну дизала од стола (50). – Тек *ӣош̄ӣо* сам касније погледао у речник, сазнао сам шта значи “broken-winded ushers” (53)

– за које значење се у актуалном београдском језику више употребљава везник *кад*, дакле и временска зависна реченица типа:

*Али би се одмах *кад* би појела храну, дизала од стола.

Да је ово заиста примарна употреба, доказ је и чињеница да у глави I романа „Очеви и оци“ нема употребе везника *ӣош̄ӣо* као

ознаке клауза узрочног значења, како је то у модерном београдском језичком изразу, тј. нема реченица као што је: *Пошио* је књига била врло скупа, нисам је купио, у којој *пошио* има значење везника *јер*, или везничке конструкције *зайо шио* (РАДОВАНОВИЋ 1996: 135–136).

(ђ) *Падежне синџагме са њошеницијалом маркираности* – такође су значајан, али не много коришћен део морфосинтаксичке и структуре у чијем инвентару Сл. Селенић бира оне које су типичне за језички идентитет лика који описује. У језику наратора лика „Стеван Медаковић“ уочљиве су као архаизми и са гледишта самог аутора романа, и са објективног гледишта језичког осећања актуелног београдског говорника/читаоца само неколико следећих синтагми.

(1) *Акузатив с њредлогом с(а)* [историјски је то *са* + генитив старе двојине] – у примеру који се може сматрати лексичким случајем употребе именице *сџрана* са атрибутом – показном заменицом *она* (*ова, ња*), као у усамљеном примеру:

И та подела је *с ону сџрану* живице коју подигох између себе и живота (6) – који је у литератури већ означен као изразити архаизам и о којем сам говорио напред.

(2) *Генитив с њредлогом с(а)* – у примеру са значењем узрока, какав је у примеру:

И мада ћу... касније дознати разлоге *са којих* је она одиста желела да ме упозна (60)

– који се одржава у актуелном језику само као форма која упућује на доследно Вуков језички израз (или се чува у клишеима административног стила), док ће се иначе употребљавати општеузрочни предлог који се слаже с генитивом – *због*, па је данас уобичајена иста реченица у облику: И мада ћу... касније дознати разлоге *због којих* је она одиста желела да ме упозна².

8. У оваквој структури синтаксичких секвенци (било да је употребљен инфинитив, било лични глаголски облик – предикатска форма), када је реч о стварању физиономије једног језичког израза, уз лексичку, морфологију са творбом речи и морфосинтаксу, сигурно

² Примери употребе таквог генитива „осећају се као архаизми своје врсте, упућују и на изворе: у народној књижевности и код старијих писаца ова конструкција није тако ретка, а пишчева жеља да одржи континуитет епоха уноси ову црту и у његов језик као део језика нове генерације“ – кажу у опису употребе овог генитива истраживачи, на пример, Андрићевог језика (в. STANOJIĆ 1967: 159).

врло значајну функцију имају стваралачки поступци једног писаца у коришћењу фразеолошких јединица које одређени језик има у своме инвентару. Фразеологија се у томе смислу налази уз саму морфосинтаксу једног језика и са њеним јединицама учествује у стварању изабраног идентитета језичког дискурса.

Полазећи од теоријске констатације да „фразеолошка јединица пре свега својом формом може утицати на изглед (физиономију) језика“, као и „да је морфосинтакса први медиј тога изгледа“ (РАДОВАНОВИЋ 1996: 138), природно је што писац посебно бира саввим одређену фразеологију као средство стварања идентитета и његовог представљања у језичкој “реалности” конкретног романа.

Општа фразеологија једног дискурса састоји се од разноврсних фразеолошких јединица, а под појмом и термином такве јединице најчешће се подразумева „устаљена језичка јединица састављена од најмање две речи које имају јединствено значење“ (СТАНОЈЧИЋ, ПОПОВИЋ 2016: 203). Ја ћу овде у извесној мањој мери проширити примену тога критеријума тако што појам „јединствено значење“, који је елеменат дефиниције *фразеологизма* (*фразема, идиома, идиоматског израза*), нећу увек узимати као обавезну категорију. То зато што ми је у првом плану функција фразеолошке јединице у стварању морфосинтаксичке физиономије одређеног конкретног дискурса. Другим речима, и једна лексема која се јавља у слободним комбинацијама (не само у *устаљеним*, како дефиниција фразеологизма захтева) може репрезентовати изглед/форму једног језичког израза, с циљем да се представи говорник одређене језичке генерације, односно друштвене средине.

9. На пример, за језик наратора-лика „Стеван Медаковић“, осим врло упадљиве конструкције придевске лексеме *кадар, -дра, -дро*, у структури са глаголом *бићи, јесам*, коју сам горе већ описао, карактеристичне су следеће фразеолошке јединице.

(а) *Искази њословичке њприроде*, који су углавном базирани и иначе на фолклорном слоју језика, одн. *уојшћие искази базирани на фолклорној књижевности*, као што су у примерима:

Бити друкчији... боље је него бити она *жаба која диже ногу* када види како то чине коњи (10). – *Из своје коже човек не може* никуда (33). – Народу који сам оставио тамо негде, далеко, *ћреко седам брда и седам љланина* (53).

(б) *Искази с љренесеним значењем лексема*, који су с датим значењем били у употреби у језику времена у које је смештен наратор лик „Стеван Медаковић“, какви су у примерима:

Носио се врло уредно и конзервативно, баш како цртају правог енглеског центлмена – пругасте панталоне, црни смокинг – сако, полуцилиндер (18),

у којем *носӣӣи се* има значење „облачити се“, „одевати се“ у квалификативном смислу: „водити рачуна о свом изгледу“;

Rackham ме је недољиво *иодсећао* на оног *Змајевог Пура Моцу* или *Малог Лову* (19)

– у којем се налазе лексеме личних имена (двочланих надимака) познатих сваком човеку који се школовао у првој трећини XX века као парадигма или *нес̄ӣаишука*, или *размаженос̄ӣи*, наравно – из обавезне ђачке лектире тога времена;

Можда га ипак треба *излема̄ӣи* у првој прилици (32)

– у којем се налази жаргонска лексема тога времена *излема̄ӣи*, за коју Речник Матице српске наводи значење „добро истући, избатинати“, са примером из језика Ст. Сремца (крај XIX и почетак XX века): Многа је женска била спевана са Шацом у песми, па после *излемана* код куће.

(в) *Искази библијског иорекла*, као двочлана конструкција у примеру:

Подсмевао се... забринутости стараца за сексуални живот у мушким колеџима, *Содоми и Гомори* модерна доба (34)

– која је у време наратора лика „Стеван Медаковић“ била свакодневна фраза научена на часовима катехизиса (веронауке), а типична за квалификације које је о моралу формулисао грађански слој становништва;

(г) *Искази из мифологије*, као синтагма са именом *Аркадија* у функцији фразеолошке јединице (представљене само једном лексемом, и то – одређеном постпонираним атрибутом *српске*, што као сеқвенца има конотацију свечанијег језичког израза), као у примеру:

Из *Аркадије сам српске долазио*, из бајке о благо заталасаним шумадјским побрђима (38),

која је, наравно, парадигма за “земљу среће”.

(г) *Вишечлани конс̄ӣӣиуен̄ӣи реченице са архаичним лексемама, односно архаичним конс̄ӣрукцијама (ӣадежним)*, као што су примери:

Пренео трговину у Београд и ту се пословно и *свакојако уӣемељио* (40). – *Био је с̄ӣаровремски човек*, од мало речи (40). – *Обучен ӣо аус̄ӣријски*, у реден-

готу (40). – И одједном свака стидљивост ме напусти, *устијуи месѿо великој некој нежностѿи ѿрема гураву народу* који сам оставио тамо негде (53)

– у којима се налазе, наравно у глаголско-именским секвенцама, или архаичне лексеме – прилог *свакојако*, затим придеви *сѿаро-времски* и *гурав*, *-а*, *-о*, или архаична конструкција предлога *ѿо* са прилогом: (*обучен*) *ѿо аусѿријски*, која означава начин (из)вршења глаголске радње.

За основно значење придева *гурав*, *-а*, *-о*, Речник Матице српске даје дефиницију: „који је искривљених леђа, грбав“, а за фигуративно значење – „рђав, наopak“. Као фразеолошку јединицу (израз) тај речник наводи: овај гурави свет *рђави, наоѿаки свеѿи и живоѿи у њему*. Али је карактеристично да се овај придев у језику старијих Београђана редовно налази уз именицу *народ*, дакле – у конструкцији *гурави народ*, и то онда кад хоће да се *народ* оквалификује као *несрећан, сиромашан, бесѿомоћан*.

Са овим последњим значењем употребљена је ова конструкција у изразу наратора лика „Стеван Медаковић“.

10. Илустративан је у смислу управо датог тумачења глаголско-именских синтаксичких јединица, и у духу метода анализе које имплицира текстлингвистика и својом дефиницијом да су „онтолошки статус *ѿексѿа* и *дискурса* кључни... појмови надреченичности, кохерентности, кохезивности и целовитости, као и остваривања ситуационо-референцијалног контекста исказаног у дискурсу“ (POLOVINA 1999: 97) – и текст, назовимо га условно тако, једног микродискурса чија је тема растанак наратора „Стевана Медаковића“ са оцем Милутином и дадиљом Нанком на београдској железничкој станици, при његовом одласку на студије у Енглеску:

Сеѿих се одједном мог последњег разговора с оцем, на перону железничке станице у Београду. Нелагодом смо испуњени и он и ја, као и увек када прилика захтева да наша осећања парадно искажемо... Пошто је све практичне реченице изговорио („Препорука за Сера Цона Сила је јуче послата“, „Ако ти новац хитно затреба, можеш га увек код ‘Спендер енд Сонса’ добити“, „Пиши да не брињемо“), требало је сада рећи нешто важно...

Конечно *каже* и то. *Зна* да мора – строги шеф протокола му као савест *сѿоји* уз лево раме:

– Паметан си и одрастао. Нема савета који бих ти дао. Знаш шта *ваља чиниѿи...*

– Не заборави никад да се враћаш овамо... – *Срећно ѿошао*.

– *Срећно вас оѿеѿи нашао – рекох*, и *одох* у свет. (70–71)

Почевши од семантичког појма теме и идући даље, овај микротекст има све елементе тачно омеђене (с јасним границама) је-

динице дискурса³. Уз граматичке јединице наративног аориста (*се-ћих се, рекох, одох*) и наративног презента (*каже, зна, сћоји*), као типичних за реализацију препорученог стандарда нарације језика вуковског карактера⁴, негованог у време које овај Селенићев роман описује, у датом микродискурсу су и типичне „старовремске“ и за Селенићеву језичку генерацију Београђана (школовану после II светског рата) фразеолошке морфосинтаксичке јединице: *Пиши да не бринемо, Срећно њошао, Срећно вас ојей нашао*. Ако се прва од ове три јединице и налази у говору садашњих генерација, она је заправо скоро устала ена фраза којом се попуњава време чекања до поласка воза (аутобуса, авиона), док друге две као формуле за означавање добрих жеља (крњи перфекат, тј. перфекат без помоћног глагола са оптаивним значењем) код урбаног становништва ипак нећемо срести.

Укупан фразеолошки склоп датог микродискурса (с темом „растанак“, која чини његове семантичке границе) несумњиво је усмерен на карактеризацију и приказивање идентитета говорника датог периода. Синтаксичке структуре, уз све друге елементе текстуелне кохезије, посебно оне у домену семантике, дакле – лексике и њених асоцијативних способности у стварању и одржавању кохезивних особина једног текста/дискурса – сигурно су природни носиоци омеђеног (ситуационог) дискурса/текста као основне јединице прагматичког нивоа једног језика, језика у употреби.

11. Најзад, баш у овој области односа синтаксичких јединица и фразеологије једног језика можемо говорити о посебно упадљивом деловању законитости колокације. Природно, не у свим случајевима, али у многима скоро да имамо сталне валенце једних глаголских лексема према датим конкретним именским речима.

Управо у оквирима најопштије дефиниције овога појма, у најопштијем значењу, које се садржи у дефиницији Роналда Картера (Ronald Carter)⁵ можемо препознати међусобну атракцијску валентност, на пример:

³ Дакле, појмове као што су: семантичка и граматичка кохезија, семантичка релација, реченична и текстуелна кохезија., односно појмове који су у домену: организације кохерентне мреже концепата, реализације текста, макроструктуре (овде, наравно – микроструктуре), какви се наводе у поглављу *Кохезија и кохеренција* књиге: POLOVINA 1999: 147–175.

⁴ Тон оваквог дискурса апсолутно подсећа на сличан дискурс приватних писама Лазе К. Лазаревића (в. Станојчић 1980: 38, 43).

⁵ С тим у вези навешћемо речи Р. Картера (Ronald Carter): „*Collocation* is a term used to describe a group of words which occur repeatedly in a language. These patterns

– лексема *биџи* и *кадар*, -а, -о, са реализованим примерима: *Нисам кадар данас њрејричаџи* (34). – Када већ *није био кадар сџречџи* (41) и сл. које горе наводимо;

– лексема *обуђи* и *џрилошке одредбе начина у форми џредлог џо + џрилог.*, са реализованим примерима: *Обучен џо аусџријски*, у рендготу (40);

– лексема *носџи* са пренесеним значењем и *џрилошким одредбама начина*, са реализованим примером: *Носџо се врло уредно и конзерваџивно*, баш како цртају правог енглеског центлмена – пругасте панталоне, црни смокинг – сако, полуцилиндер (18);

– генитива једнине *коџе* и глаголског облика презента *моџе*, фразеологизма подржаног и римом „*коџе... моџе*“, са релизованим примером из језика фолклора: Из своје *коџе* човек *не моџе* никуда (33) и сл. које наводимо у т. 9.

Врло је илустративан у овоме смислу дискурс епизодног лика Нанке – и у лексички (што је сигурно у пољу семантичких категорија као фактора стварања дискурса/текста) и у синтаксичким конструкцијама (што је циљна категорија целог нашег излагања о њима као фактору истог тог стварања), па их приказујемо навођењем изабраних примера из обе ове категорије.

Такође, међу њима је и именица у облику множине *оџи*, употребљена у дискурсу лика „Нанка Марковић“:

– Не разумеш српске јунаке и њихову жртву, па ти више о *оџима* нашим и подвижницима неђу причати (47),

или, такође типична за дато време, именица *ајдук* – као у примеру:

„Не дај се соколе – говорила ми је – држ се, Стеване, снаго моја. Обилић си ти, јунак, Српска дика. *Ајдук*, момчина“ – храбрила је, не знам да ли више саму себе, или мене (48–49),

– где се налази у директном говору лика „Нанка“, дадиље Стевана Медаковића, која је – по фабули романа – прототип скромне учитељице одгајене у духу типичног српског национализма романтичарског XIX века. У дискурсу ове главе дата је без фонеме [x], која се

---

used to describe a group of words which occur repeatedly in a language. These patterns of co-occurrence can be *grammatical* in that they result primarily from syntactic dependencies or they can be *lexical* in that, although syntactic relationships are involved, the patterns result from the fact that in a given linguistic environment certain lexical items will co-occur”, да би затим навео конкретну илустрацију за енглески језик – колокације лексема: „For instance, we might expect *snow* to have a high probability of co-occurrence with *block, road, fall, winter, cold*, etc. but a low probability of co-occurrence with *cider, apple, dog*, etc.“ (CARTER 2002: 51–52).

налази у књижевном облику те лексеме, коју Речник Матице српске (књ. 6, Нови Сад, 1976) дефинише као турцизам, а коју Нанка узима са првим њеним значењем: „1. ист.[оризам] *одмѣйник од ѿурске власѣи и члан дружина које су шѣиѣише народ борећи се ѿроѣиив ѿурског насиља*. – Народ наш мисли и пјева да су у нас хајдуци постали од турске силе и неправде. *Вук Рј.*“;

Да је то тако, доказује и нараторски поступак Слободана Селенића. На стр. 49 романа он наратору-лику „Стевану Медаковићу“ приписује (дословно „ставља му у уста“) овако формулисан (нараторовим речима, значи) став:

„Нанка је била сељанка, рекао бих, али не зато што није знала друкчије – завршила учитељску школу у Београду, образована жена – већ зато што је тако хтела. Њен говор остао је исти као у земљака из Кожетина и околине, али некако брижљиво чуван, свесно обогаћиван старим и заборављеним *народним* изразима, негован, тако да је добијао скоро песничку, *вуковску* лепоту“ (49).

У *домаћој лексици* – већ у очигледно омеђеном дискурсу страница 45–49, у којем главни наратор-лик „Стеван Медаковић“ описује Нанку Марковић – концентрисано је 17 именичких и 6 придевских лексема које су типичне за карактеризацију њеног социолингвистичког лика учитељице поникле из руралног слоја становништва у првој половини XX века, а образованог у језичкој школи фолклорне вуковске оријентације. То су, дакле,

именице: ајдук, аманет, вјера (ијек. у ек. тексту), дика, душевник, Зека Буљубаша, јад, јунак, момчина, мука, оци, подвижник, савесник, слабићство, Обилић, снага, соко, срамота, хват (дрва) – реализоване у тексту:

– *Срамоѣио* једна – говорила би строго... – како би штогод тешко у животу поднео када због приче плачеш... Они су, Стеване, *душевници*, *савесници*, плачу зарад јада свога народа, због његових *мука*, а не због *слабићсѣива*... – Не разумеш српске *јунаке* и њихову жртву, па ти више о *оцима* нашим и *подвижницима* нећу причати... – Не дај се *соколе*..., држ се, Стеване, *снаго* моја. *Обилић* си ти, *јунак*. Српска *дика*. *Ајдук*, *момчина* (46–48). – *Зека Буљубаша* са својим голим синовима (46). – *Заклањајући* се за неке *хвайѣове* дрва, устављали су Турке пушкама (46);

ѣридеви: голи (синови), грозни, дивни, јуначки, поносна (уз Босна), свети – реализовани у тексту:

(а) – Седи [лик₁ „Нанка Марковић“ – прим. С. Станојчић] на ивици кревета и говори ми обећану песму, или тражену причу, пред спавање: „Видећи ту погибију своје браће... – Зека Буљубаша са својим *голим* синовима начини стражњи ланац те стане *заклањати* Србе који су одступали. И док је било барута, *заклањајући* се за неке хватове дрва, устављали су Турке пушкама, а кад барута нестане,

он и његови *голи* синови исучу своје оштре ножеве, још по једанпут погледају на облачно над Србијом небо, осврну се на лепе мачванске равни, погледе преко Дрине ка *јоносној* Босни, па поменувши Бога и свој народ, јурише с *голим* ножевима у Турке; и тако секући буду исечени сви до једнога“ (46),

односно – у тексту:

(б) – А кнез Иво од Семберије – не дам се ја – „три пут пада па он обаамире... низ образе *грозне* сузе лије“ (46)

– Не погледавши ме, не померивши се, рекла је, као да износи дневну заповест, а не да говори песму:

– Шта ћемо да радимо:

Да гинемо и крв проливамо

Да јуначки аманет чувамо,

Дивно име и *свешћу* слободу (48).

И у тексту (а) и у тексту (б) јасна је њихова омеђеност (ситуативност) у дискурсном смислу. Оба су репродукција дискурса лика₁ „Нанка Марковић“, и то у оном његовом елементу који је типичан за српски фолклорни језик епске поезије. На то упућује и чињеница да су у свим синтагмама у којима се ти придеви налазе као атрибути то случајеви типичног *сигналног епипетива* (*украдног епипетива*), који се налази у српској народној поезији, па и онда када се такви епитети преносе у прозни текст. И, наравно, увек уз мање више устаљене глаголске лексеме, наравно – у облицима њихових синтаксичких структура.

Оваква конкорданција лексике и њеног окружења (омеђеног дискурса, ситуације, контекста – терминима текстлингвистике речено) указује и на природу сваког реализованог конкретног дискурса/текста у наративној прагматици, и то управо онако како то дефинише когнитивна лингвистика, значајно заступљена у текстлингвистици (дискурс-анализи) – својом концепцијом о дискурсу као систему са елементом реализованог „понашања које одражава појединачне начине постојања и, посебно, начине друштвеног или личног идентитета“ (FAIRCLOUGH 2003: 26–29).

Физиономија текста – у узорцима из показана два типа језичког израза, са њиховим типичним исказима, иако су из два, по предмету описа, различита специфична контекста (егзактног информативног и слободног по асоцијацијама наративног) не мора се обавезно одражавати и на форми морфосинтаксичких јединица које носе информацију било првог, било другог типа иако дискурс/текст наративне области има већи дијапазон свих типова реченица као синтаксичких јединица као носиоца структуре сваке надреченичне значењске целине која се сврстава под текстлингвистички појам

дискурс/текст. То је чињеница која је у области језичких универзалија (KRISTAL 1995: 85).

На приказаном нивоу фразеолошких јединица, које се најчешће одржавају снагом устаљеног („окамењеног“) модела посебно је то карактеристично за анализирани јединице из дискурсне морфосинтаксе. Из анализе језичког материјала сасвим је видљиво да, исто онако како описана лексика, облици и творба речи стварају језички израз наратора-лика „Стеван Медаковић“ као израз урбаног језика вуковског типа, тако исто и структура реченице, посебно структура предикатске секвенце у њој, ствара модел језика који се за језичко осећање данашње генерације говорника Београђана може дефинисати као структура са нијансом архаичног тона. Полазећи од познате теоријске констатације да је „фразеолошка јединица пре свега својом формом може утицати на изглед (физиономију) језика“, као и „да је морфосинтакса први медиј тога изгледа“ (РАДОВАНОВИЋ 1996: 138), те да је природно је што писац посебно бира сасвим одређену фразеологију као средство стварања идентитета и његовог представљања у језичкој „реалности“ књижевноуметничког дела и то са много више слободе у односу на говорника/писца строго информативног дискурса свакодневне комуникације (природно – зависно од контекстуалног окружења омеђеног/ситуационог дискурса) – јасна је улога и фразеологије у процеси формирања дискурса/текста. Писац постиже најрељефније осветљавање социолингвистичких идентитета ликова у своме роману. Показано на примерима из горе датих, арбитрарно узетих, узорака овог типа језичког исказа, то је очигледно. Посебно када се опонира дискурс, рецимо, дошљака у Београд 1944. године дискурсу представника грађанске класе, чија је бар једногенерацијска (а за неке ликове, као што је лик „Рашела Алкалај“, и вишегенерацијска) природна средина управо Београд са својом, макар и врло релативизираним, урбаномашћу. Наиме, Сл. Селенић, својим језичким изразом, сигурно је градио опозиције дискурса тако да што изразитије (рељефније) истакне различитост социолошких идентитета ликова који су носиоци фабуле романа.

Природно, констатацији да је анализирани дискурс тип дискурса који текстлингвистика дефинише као директни говор који је условљен „одређеним догађајима, односно ситуацијама које су типичне као текстуални оквир за навођење нечијих одавно упамћених речи“ треба додати и прецизирање да је то реализација директног говора у специфичном виду исказаног тока свести, унутрашњих монолога,

реминисценција на дијалоге и другог што је особина, у крајњој анализи, мемоарског текста, који сигурно има највећи број особина које припадају и биографијама (POLOVINA 1999: 130).

Цитирана лијераура

- Бошковић, Радосав. *Одабрани чланци и расправе*. Титоград: ЦАНУ, 1978.
- МОСКОВЉЕВИЋ, Јасмина и Крстић, Ксенија. Језички уџбеници и приручници за прва три разреда основне школе – анализа структуре и садржаја. *Квалификациони уџбеник за млађи школски узраст*. Београд, Институт за психологију Филозофског факултета, 2007, стр. 95–129.
- ПИПЕР, Предраг. Граматика границе. *Јужнословенски филолог*, LXIV, Београд, 2008, стр. 307–322 .
- ПИПЕР, Предраг и Клајн, Иван. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. (Ред.) *Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник 1996.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин. *Синтакса језика Лазе К. Лазаревића, II. Реченички односи*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1980.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин и Поповић, Љубомир. *Граматика српског језика*, 16. издање. Београд: Завод за уџбенике, 2016.
- СТАНОЈЧИЋ, Славко. *Теоријско-аналитички приступи уџбеничком дискурсу*. Крагујевац: ФИЛУМ, 2015.
- ТАНАСИЋ, Срето. *Презент у савременом српском језику*. Београд: Библиотека ЈФ, Нова серија, књ.12, 1995.
- ТРЕБЈЕШАНИН, Б. и ЛАЗАРЕВИЋ, Д. *Савремени основношколски уџбеник*. Београд: Завод за уџбенике, 2001.
- CARTER, Ronald. *Vocabulary – Applied Linguistic Perspectives, Second edition*, First published 1998, by Routledge, London EC4P 4EE – This edition published in the Taylor & Francis e-Library, 2002, 51.
- FAIRCLOUGH, Norman. *Media Discourse*. London–New York–Sydney: Edwar Arnold, 1995.
- FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing Discourse*. London – New York: 2003.
- KRISTAL, Devid. *Kembrička enciklopedija jezika*, „Nolit”, Београд, 1995.
- LYONS, John. *Semantics*, 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- NORRIS, David. *Дискурс у савременом српском роману: Уједињена енглеског језика у Селенићевом роману „Очеви и оци“*. НССВД, 21/2, Београд, 1993, стр. 91–112.
- POLOVINA, Vesna. *Semantika i tekstlingvistika*. Београд: Ћигаја, 1999.

STANOJČIĆ, Živojin. *Jezik i stil Iva Andrića*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 1967.

Извори грађе

Љиљана Новковић, Биљана Требјешанин, Биљана Гачановић. *Свети око нас, уџбеник за други разред основне школе*, Треће издање. Београд: Завод за уџбенике, 2006, стр. 1–87: (= Свет II).

Слободан Селенић. *Очеви и оци*. Београд: Просвета, 1985, стр. 1–361.

Речник српскохрватског језика I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.

Табела I (у т. 3)

Глаголски облик	Реализовани/Имплицирани облик*
Презент	40
Перфекат	5
Инфинитив	–
Плусквамперфекат	–
Аорист	–
Футур I	–
Имперфекат	–
Потенцијал	–
Императив	–
Глаголски придев трпни	–
Глаголски придев радни	–
Глаголски прилог садашњи	–
Глаголски прилог прошли	–
Футур II	–
Укупно	45

* Под изразом *имплицирани облик* подразумева се облик који није исказан у непотпуној (елиптичној) реченици а претпоставља се да је битан део те реченице, најчешће – лични глаголски облик као управни члан предикатске синтагме, нпр.: *Саобраћајна средства некад* = „Саобраћајна средства [*која су се ујошребљавала] некад“.

Славко Ж. Станојич

СИНТАКСИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ КАК ФОРМАНТ СТРУКТУРЫ
ОТМЕЖЕВАННОГО ДИСКУРСА В КОММУНИКАТИВНОЙ И
НАРРАТИВНОЙ ПРАГМАТИКЕ

Резюме

Изучая взгляды и методологию текстлингвистики, автор настоящей работы представляет результаты исследования роли синтаксических единиц по отношению к единицам семантического характера в формировании полной структуры конкретного текста как единицы прагматического языкового уровня. В исследовании рассматриваются языковые высказывания образцы в области двух функционально-языковых стилей, при чем особое внимание обращается на определение роли синтаксических структур в образовании отмежеванного (ситуационного) дискурса. Предметом исследования является а) коммуникативный язык, под которым автор подразумевает язык сообщений говорящего/писателя на повседневной коммуникативной практике, здесь – язык преподавания/учебников в области учебного предмета начальной школы, познания природы и общества. Автор применяет типичные инструменты нашей текстлингвистики в анализе отобранных образцов сербского дискурса учебников. Также автор толкует роли синтаксических структур в формировании б) нарративного дискурса/текста, используя те же инструменты текстлингвистического анализа, здесь – на отобранных образцах из произведений писателя типичной белградской реализации литературного языка – Слободана Селенича. Конечно – все это в разделе, связанном с определениями, т. е. описаниями, реализуя принцип коммуникативной компетенции говорящего, владеющего сербским литературным языком.

Ключевые слова: коммуникативный, нарративный, компетенция, сербский, дискурс/текст, литературный, говорящий/писатель, слушающий/читатель, коллокация.

Slavko Ž Stanojčić

SYNTACTICAL UNITS AS BOUNDED DISCOURSE FORMANTS
IN COMMUNICATIVE AND NARRATIVE PRAGMATICS

Summary

In exploring the viewpoints and methodology of text linguistics, the paper presents the results of the author's research into the role of syntactical units in relation to the units of semantic nature in the formation of the complete structure of a given text as a unit at the level of language pragmatics. The research was done by means of interpretation of language samples in the field of two functional styles, with a focus on defining the role of syntactical structures in the formation of bounded (situational) discourse. The object of examination is (a) the communicative language, by

which term the author understands the language of the speaker's/writer's report in the casual practice of communication, here – in the practice of school lectures/textbooks in the field of primary curriculum in the domain of natural and social sciences. The author does this by applying the typical instruments of our text linguistics in the analysis of chosen textbook discourse samples. In addition, the author presents his interpretations of syntactical structures' role in the formation of (b) the narrative discourse/text, by applying the same instruments of text linguistic analysis, here – on the selected sample taken from the work of a typically Belgrade-style example of literary language written by Slobodan Selenić. Naturally – all these function in their respective segments of definitions or descriptions (portrayals).

Keywords: communicative, narrative, style, competence, Serbian, discourse/text, literary, Selenić, speaker/writer, listener/reader, collocation.